

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛДАВІЇ ВІД КРИМСЬКОГО ХАНСТВА

Одним із важливих аспектів історії Кримського ханства є його зовнішня політика. Традиційно історики більше приділяли увагу історії відносин Кримського ханства з Великим князівством Московським, Великим князівством Литовським, Королівством Польським та Османською Імперією. Проте у кримськотатарських хроніках також приділялась увага питанню відносин з Молдавією та черкесами. В історіографії питання відносин з татарами досліджували головним чином молдавські та румунські дослідники¹. У цьому дослідженні ми прагнемо розглянути питання встановлення васальної залежності Молдавії від Кримського ханства, яке досі залишається малодослідженим. Для цього необхідно проаналізувати молдавсько-татарські відносини XV–XVI ст.

До середини XV ст. супротивником Молдавського князівства була Велика Орда під керівництвом Саїд-Ахмеда. У 1439 та 1440 рр. татари здійснили два походи проти Молдавії. Перемога Хаджі-Гірея та Семена Оленьковича над татарами у 1452 р. привела до того, що відтоді Велика Орда перестала турбувати своїми набігами Молдавське Князівство. У 1462 р. молдавський князь Штефан III писав, що сини Саїд-Ахмеда знаходяться у нього у полоні і нікому він їх видавати не збирається. На авансцену історії вийшло Кримське ханство, яке почало турбувати своїми набігами сусідів².

Перші достовірно встановлені походи кримців проти Молдавії датовані 70-ми рр. XV ст. Для того щоб зробити конкретні висновки, необхідно проаналізувати усю сукупність наявних джерел. Традиційно історія Молдавії цікавила польських хроністів. Ян Длугош під 1469 р. вказував про вторгнення Завользької Орди хана Маніака у валаські землі (молдавські землі). Третя частина татар увійшла у Валахію (Молдавію) під керівництвом сина хана й була переможена військами Стефана. У полон

¹ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, Кишинев 1987, 465 с.; A.I. Gonta, *Romanii si Hoarda de Aur. Iasi*, Demiurg 2010, 217 p.; V.A. Epure, *Quelques pages d'histoire troublee des XIV-eme et XV-eme siecles de l'Est de l'Europe*, Codrul Cosminului, 14 (Suceava 2008) 23–40; Тасин Джемил, *Татары Добруджи и Буджака*, Золотоордынская цивилизация, вып. 1, Казань 2013, с. 164–176.

² Я.В. Пилипчук, *Отношения Великого Княжества Литовского с татарскими ханствами (конец XIV – середина XV в.)*, Научный Татарстан 2 (Казань 2013) 44–45.

потрапив син хана, а сам хан відправив 100 послів для того, щоб його звільнити з полону. Сина хана Стефан наказав вбити³.

Марцин Кромер повідомляв, що заволжці на чолі з Маніаком вдерлись у Валахію (Молдавію). У Валахії Стефан воєвода переміг татар і взяв у полон ханського сина, якого стратив, як і всіх татарських послів, окрім одного, якому наказав відрізати губи та ніс і у такому вигляді відправив до хана⁴. Марцин Бельський повідомляв про три частини війська кримців. Правителем заволзьких татар був названий Маніак. Стосовно дій у Молдавії вказано, що молдавський воєвода три рази перемагав татар, захопив у полон і стратив сина хана. Свідчення про долю послів схожі на інформацію у Марцина Кромера, а датування вторгнення те саме, що й у Яна Длугоша⁵.

Мацей Стрийковський повідомляв, що у 1470 р. прийшли заволзькі татари, яких очолював хан Маніак. Повторені дані Марцина Бельського про три перемоги. Також запозичена інформація Яна Длугоша про долю сина хана та послів. Про скаліченого посла повторена інформація Марцина Кромера. Автор білорусько-литовського літопису “Хроніка Литовська та Жмойтська” датував сам похід 1480 р., називав правителя татар заволзьким ханом Моняком. Замість Молдавії як мети походу названа Волинь⁶. Олександр Гваніні повідомляв, що у 1462 р. заволзькі татари на чолі з Мамтаном рушили на захід. Стосовно Молдавії, то повторені дані Марцина Бельського та Мацея Стрийковського стосовно трьох перемог Стефана, страти ханського сина, а також долі татарських послів⁷.

У Першому Путнянському літописі битва у дубраві Ліпнік датована 1470 р. та вказано, що після цього князь Штефан III освятив церкву Богородиці у Путні рукою митрополита Філоктіста. У Другому Путнянському літописі вказано, що у 1470 р. 28 серпня князь Штефан III переміг безліч татар поблизу Дністра в дубраві Ліпнік та відібрав у них весь полон. У молдавсько-польському літописі ці події датовані тим самим роком, але вказано, що тоді татари воювали на Поділлі і що молдавани їм перейшли шлях. У молдавсько-німецькій хроніці просто вказано, що

³ J. Długosz, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, przekład K. Mecherzyńskiego, t. 5, ks. XII, Kraków 1870, s. 499–500.

⁴ *Kronika polska Marcina Kromera biskupa Warmińskiego*, ksiąg XXX, t. 2, Kraków 1882, s. 1217–1218.

⁵ *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, księga IV–V, t. 2, Sanok 1856, s. 831–832.

⁶ Мацей Стрийковський, *Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси*, Л. 2011, с. 775; *Хроніка Литовська и Жмойтська*, ПСРЛ, т. 32, Москва 1975 [Електронний ресурс], режим доступу: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov06.htm>.

⁷ Олександр Гваніні, *Хроніка Європейської Сарматії*, К. 2009, с. 388–389.

у 1469 р. у Молдавію вдерлись татари після перемоги молдаван над угорцями під Басю. Повідомлялось, що Штефан напав на татар, багатьох з них вбив та вигнав з країни. Григоре Уреке повідомляв, що багато татар вдерлось у Молдавію та Штефан перемиг їх поблизу Дністра у дубраві Ліпнік 20 серпня 1470 р.⁸ При цьому татари, що повинні були напасти на молдаван, були не з великої Орди, а з Криму. Більш достовірні дані про напад кримців були у молдовських літописах і похід можна датувати серпнем 1470 р.

Те, що османський султан перед молдавською кампанією 1476 р. особисто листувався з Емінеком, підтверджує велике значення цього карачі-бека у Криму. Італієць Оберто Скварчіафіко повідомляв, що Емінек два роки перебував у полоні у валахів (молдаван) та що він не користувався довірою у Великій Орді. Сам Емінек був тим сином хана, про якого повідомляли польські хроністи. Звичайно, він не був Чінгізидом, а тільки беєм. Історія з сином хана та стратою послів напевне є вигадкою. У 1476 чи 1486 р. Менгі-Гірей ставив ультиматум перед Казимиром IV вимагаючи від нього не допомагати молдаванам. Про це ми дізнаємось з листування Менгі-Гірея з султаном Байазидом II⁹.

Опис кампанії кримських татар проти Молдавії не зберігся у слов'яно-молдавських літописах, що не виокремлювали татар з числа турків при описі подій 1484 р. Проте про це є свідчення у кримськотатарських та османських хроністів. Менглі-Гірей допоміг туркам у війні проти молдаван. Хуррем Челебі вказував, що коли турки брали Кілію та Аккерман, то кримський хан надіслав їм на допомогу 50 тис. воїнів та знищував поселення молдаван на Турлу (Дністрі) коло Яли-Агаси¹⁰. Евлія Челебі повідомляв про

⁸ Ф.А. Грекул, *Славяно-Молдавские летописи XV–XVI вв.*, Москва 1976, с. 48, 64, 70, 118; Григоре Уреке, *Летописецул цэрий Молдовей*, Кишинев 1971, с. 89–90; A.I. Gonta, *Op. cit.* р. 184–185; V.A. Eruce, *Op. cit.*, р. 27–28; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, с. 75; В.В. Трепавлов, *Большая Орда – Тахт эли, Очерки истории*, Тула 2010, с. 77–78; Tahsin Gemil, *Români și Otomanii în secolele XIV–XVI*, București 1991, р. 67.

⁹ L. Podhorodecki, *Chanat Krymski i jego stosunki s Polska*, Warszawa 1987, s. 24; О.С. Мавріна, *Ширини у ранній історії Кримського ханату (карачі-беки Мамак та Емінек)*, Сходознавство 47 (2009) 58–59; А.П. Григорьев, *Письмо Менгли-Гирея Байазиду II*, Востоковедение: филологические исследования. (Ученые записки ЛГУ, № 419, Серия востоковедческих наук, вып. 29), вып. 13, Ленинград 1987. [Електронний ресурс], режим доступу http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Mengli_Girej/Brief_Bayazid_II_1486.phtml?id=12752; И. Зайцев, *Между Москвой и Стамбулом. Джучидские государства, Москва и Османская империя (начало XV – первая половина XVI вв.)*, Москва 2004, с. 72, 74; X. Иналджик, *Крым под властью Османов и спор о заключении соглашения*, Золотоордынское Обозрение, вып. 2, Казань 2013, с. 120–121; Tahsin Gemil, *Op. cit.*, р. 67–68.

¹⁰ А. Негри, *Извлечение из турецкой рукописи Общества, содержащей историю крымских ханов*, ЗООИД 1 (1844) [Електронний ресурс], режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Tur_ruk_obsch/text.phtml?id=5430.

фантастичні 200 тис. татар у поході на Молдавію у 1484 р. і приписував головну заслугу у перемозі над молдаванами кримському хану¹¹. Халім Гірей повідомляв свідчення, схожі на інформацію Хурремі Челебі. Щодо розмірів війська надісланого на допомогу туркам у Молдавію, ці два хроністи солідарні, проте Халім-Гірей повідомляв, що кримці здобули Балту (Балта), Тумбасар (Дубосари) та Кавшан (Кішінев)¹². Участь Менглі-Гірея у кампанії у Кара-Богдан (Молдавії) відмічено й Саїд-Мухаммедом Різою. За свою допомогу кримський хан отримав частини прибутків з місцевостей на Дністрі, що раніше належали молдаванам¹³.

Тюрки вважали Буджак татарською землею і пам'ятали, що колись значна частина Молдавії перебувала під владою Золотої Орди. У “Таваріх-і гузіда-йі Нусрат-наме” вказано, що Шибану був відданий у володіння улус Кара-Улак. Згідно з свідченнями “Чиніз-наме” Утеміша Хаджі Шибан завоював Улак та Курал. Абд ал-Гаффар ал-Киримі вказував, що Шибан завоював Богдан та Лехлю вілайеті. І. Мустакімов вказував, що Кара-Улак це або Молдавія або Волощина, Улак позначав Молдавію, а Курал позначав Польщу (Річ Посполиту). Відповідні пара епітетів Богдан та Лехлю вілайеті позначали все ті ж Молдавію та Польщу. Також у османських джерелах Курал позначало королівство, тобто Річ Посполиту, а Богдан було традиційним позначенням для Молдавії. Свідчення східних джерел радше свідчать про апетити Чингізидів і прагнення обґрунтувати свої походи так званими давніми правами. Крім того, Утемиш-Хаджі, Абу-л-Газі, Абд ал-Гаффар Киримі виводили правителів Речі Посполитої з нащадків Шибана, що, зрозуміло, було прагненням приписати собі неіснуюче родство¹⁴.

Французький мандрівник Блез де Віженер повідомляв, що татари кочують у степах між Кримом та Монкастро (Аккерманом) і грабують Валахію (Молдавію)¹⁵. Міста Балта та Дубосари стали частиною Кримського

¹¹ Челеби Эвлия, *Книга путешествия*, вып. 1. *Земли Молдавии и Украины*, Москва 1961. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Celebi3/text2.phtml?id=1728>.

¹² Халим Гирай Султан, *Розовый куст ханов или история Крыма*, Симферополь 2004. [Електронний ресурс], режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Rozovuj_kust_chanov/2.phtml?id=12922.

¹³ В.Д. Смирнов, *Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века*, Одесса 1887, с. 346, 366–367.

¹⁴ И.А. Мустакимов, *Владения Шибана и Шибанидов по данным некоторых арабско-графических источников*, Средневековые тюрко-татарские государства, вып. 2, Казань 2010, с. 22–24; И.А. Мустакимов, В.В. Трепавлов, *Чингизидское происхождение христианских монархов в тюркской и монгольской исторической традиции*, Тюркологический сборник, 2011-2012, Москва 2013, с. 255–257.

¹⁵ Виженер Блез де, *Описание Польского Королевства*, Мемуары относящиеся к истории Южной Руси, вып. 1 (XVI в.), К. 1890. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Vizhener/text.phtml?id=395>.

ханства, а Аккерман разом з Кілією та Кавшаном (Кишиневом) став частиною Буджацької Орди. При цьому Кишинів був головним містом Буджака¹⁶. У 1484 р. кримці зайняли область Буджак, яка раніше належала Молдавії, але її населяли татари. Цей край став спільним османсько-кримським володінням. У 1502 р. у Буджак переселилась частина татар з Великої Орди. Кримський хан отримав мито з Аккерману та мито з работоргівлі. У 1512–1514 р. зросла кількість татар у Добруджі¹⁷.

Саад ад-Дін повідомляв, що при кампанії турків у Молдавії їм допомогало 50 тис. татар. За іншими свідченнями, татар було 30 чи 15 тис. На нашу думку, найбільш реалістичні свідчення про військо кримців у 30–40 тис. татар. У 1484 р. на боці турок проти молдаван виступив і господар Волощини Влад Цепеш Дракула та кримський хан Менглі-Гірей. У “Хроніці Биховця” вказано, що у 1486 р. Казимир IV надав допомогу Штефану III. Мацей Стрийковський ще під 1475 р. повідомляв про спільні дії турків, татар та мультян (волохів) проти молдаван. Олександр Гваніні датував 1476 р. війну турок та татар проти Стефана. Григоре Уреке вказував, що у 1475 р. на Молдавію напало військо з 120 тис. турків, татар та мунтян (волохів). У 1476 р. татари та турки воювали у Молдавії. Загони кримців очолював Емінек. Вони спустошували східні райони Молдавії, проте ополчення молдаван перемогло їх, та й набіг військ Великої орди примусив Емінека відступити. У сербському літописі під 1486 р. вказано, що татари перемогли зятя царя та саме цареве військо. Можливо у цьому повідомленні знайшло відображення вторгнення Великої Орди до Криму. З впевненістю можна стверджувати, що кримці у 1484 р. з великим військом вдерлися у Молдавію. У 90-х рр. XV ст. Штефан III об’єднався в альянс з росіянами та кримськими татарами. У 1492 р. молдавський посол М. Гонза у Криму поїдписав з татарами договір, за яким Штефан III та Менглі-Гірей стали союзниками. Молдавани таким чином бажали убезпечити свої кордони з боку татар. Під час візиту до Криму молдавський посол мав вручити кримському хану споминки (дарунки), що вважалися кримцями даниною сусідніх правителів хану. Насправді це не була данина, а швидше тимчасова контрибуція. Ймовірно, що й у 1532 та 1536 р. при перемовинах з татарами молдавський посол дарував кримським ханам споминки¹⁸.

¹⁶ И. Тунман, *Крымское ханство*, Симферополь 1991, [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Tunmann/text.phtml>; Tahsin Gemil, *Op. cit.*, p. 69–71.

¹⁷ Тасин Джемиль, *Op. cit.*, с. 166–167.

¹⁸ А.І. Gonta, *Op. cit.*, p. 189–191; V.A. Epure, *Op. cit.*, p. 32–33; *Летопис на сръбските царе и господари*, [Електронний ресурс], режим доступу: http://ald-bg.narod.ru/biblioteka/srpski_letopisi/Let-sr_zare_greg.htm; Мацей Стрийковський, *Op. cit.*, с. 784–785; *Очерки*

Молдавський хроніст Григоре Уреке повідомляв, що татари під керівництвом Бати-Гірея у великій кількості вдерлись до Молдавії та спустошували місцевості від Орхея та Кегючуя до Дорохоя та Прута¹⁹. У літописі Макарія вказано, що при воєводі Богдані, сині Стефана татари несподівано у 1516 р. напали на Молдавію, увели багатьох людей у полон, спустошили землю від Дністра до Прута, райони Жижії та Кигечю до Хотина. У 1518 р. вдерлись у Молдавію, перейшли Дністер та дійшли Прута. Молдавани перемогли султана Алба та гнали татар до Дністра. Сам султан втік з невеликими силами. За свідченнями молдавсько-польської хроніки у 1513 р. у Молдавію вдерлись татари, спустошили країну до Ясс, а саме місто спалили, багатьох людей вбили та захопили багато здобичі. У 1518 р. татари на чолі з Алб-султаном напали на Молдавію. Татари прийшли до гирла Прути – Щербанки. У верхній течії Прута молдавський володар Штефаніце збирав військо, а частина молдаван під керівництвом молдавського вельможи Ворніка Карабца з військами усїєї Нижньої країни, тобто усїєї Південної Молдови, виступила проти кримців. Вказано, що той вбив багатьох татар і багато їх взяв у полон. Військо Алб-солтана втікало до самого Дністра і до цієї річки молдавани переслідували татар²⁰.

У 1511 р. молдавський господар бажав домовитися про мир з Менглі-Гіреєм, але посольство успіху не досягло. Участь кримців у війні шахзаде (сина султана) Селіма та султана Байазиди II відтермінувала вторгнення татар у Молдавію²¹. Сили кримців, що діяли проти Молдавії у поході 1511 р., К. Пуласкі оцінював у 20 тис. У поході 1512 р. (у молдавських літописах похід датований 1513 р.) брало участь 60 тис. чол. При цьому тільки частина з них воювала проти молдаван, інші воювали проти Польщі та Литви²².

За свідченнями Марцина Бельського у 1510 р. при переправі через Дністер загинув Бати-Гірей. Кримці у кількості 1 тис. воювали у Молдавії і коло Дністра з ними бився воєначальник Копач. Молдавани програли кримцям битву²³. Мацей Стрийковський під 1511 р. повідомляв, що

внешнеполитической истории Молдавского княжества, с. 79–80, 85, 117–122; О. Балух, *Польсько-молдавська війна 1497–1499 рр.*, Наукові зошити історичного факультету: збірник наукових статей, вип. 9–10, ч. 1, Л. 2008, с. 58; *Хроника Быховца*, ПСРЛ, т. 32, Москва 1975. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov10.htm>; Григоре Уреке, *Op. cit.*, с. 91.

¹⁹ Григоре Уреке, *Op. cit.*, с. 134–135.

²⁰ Ф. А. Грекул, *Op. cit.*, с. 76–77, 111, 121.

²¹ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, с. 103–105.

²² K. Pulaski, *Stosunki z Mengli-Girajem, Stosunki Polski s Tatarszczina od Polowi XV wieku*, Kraków; Warszawa 1881, s. 165, 168–177.

²³ *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, t. 2, s. 954, 958.

кримці воювали у Молдавії, проте Бати-Гірей загинув при переправі через Дністер. Вказано, що кримці угнали у плон 70 тис. Як і Марцин Бельський, Мацей Стрийковський повідомляв про воєводу Копача та загибелі його у битві з татарами. Вказано, що понад 700 волохів загинули в бою, а понад 300 врятувались втечею. У 1511 р. 30 тис. татарських вершників вдерлись до Валахії (Молдавії). На допомогу молдаванам прибули Станіслав Лянцкоронський та Твороський з 4 тис. поляків. Окрім того, молдавський господар найняв більш, ніж 800 угорців, болгар, сербів, турків і гусарів. Але кримські татари, шойно вторгнувшись у Молдавію, отримали інформацію про набіг на їх країну ногайців і повернулись у свої степи²⁴. Олександр Гваньїні під 1510 р. повідомляв, що сам хан рушив на Молдавію й там досягнув успіхів, проте при переправі через Дністер Бати-Гірей втонув у річці і що татари зазнали більше шкоди від води, ніж від людей. Вказано, що молдавани билися з татарами необережно й тому були переможені. Під 1511 р. повідомляється, що татари хотіли напасти на Молдавію і проти них виступив Богдан. Кримський хан відступив, бо в його землі вдерлись ногайці²⁵. Польський хроніст Бернард Ваповський повідомляв під 1509–1510 рр. про ногайські та молдавські кампанії Менглі-Гірея. Повідомлялось, що Бати-Гірей воював у Молдавії²⁶.

Активно використовував свідчення польських хронік молдавський хроніст Григоре Уреке, який під 1510 р. вказував на вторгнення великої кількості татар на чолі з Бати-Гіреєм. Вказано, що вони спустошили місцевості поблизу Орхея та Дорохоя та дійшли до Прута. Під серпнем 1513 р. вказувалось, що Менглі-Гірей здійснив великий похід на Литву і в тому ж році напав на Молдавію. Похід здійснив Бати-Гірей. Згадувались події під Лопушним, що дозволяє віднести події похода до 1512 р. Татари спустошили місцевості до Ясс, Кигечю та Дорохоя. Господар Богдан відправив проти татар свого воєводу Корпача, проте той був переможений татарами. У 1518 р. татарський султан Алб напав на Молдову, багато татар перейшло Дністер і дійшов до гирла річки Прута – Щербинки. Проте ворнік Петру Карабец переміг татар і гнав їх від Прута до Дністра. Багато з татар загинуло, також багато потрапили у полон. Зважаючи на те, що дані молдавських хронік випереджали реальну хронологію на один рік, то похід султана Алба варто датувати 1517 р. Стосовно персони ж татарського воєначальника, то його ім'я швидше можна реконструювати як Алп. При

²⁴ Мацей Стрийковський, *Op. cit.*, с. 878, 881.

²⁵ Олександр Гваньїні, *Op. cit.*, с. 363, 756.

²⁶ *Scriptores Rerum Polonicarum*, vol. 2, Cracoviae 1874, p. 93–94, 97–98.

цьому серед Гіреїв у той час не було чоловіка з таким іменем. Зважаючи на активність буджакців на Поділлі у володіннях Королівства Польського та Великого Князівства Литовського у 1515–1516 рр. ймовірний напад на Молдавію буджацьких татар, чисельність яких мала поступатися як кримцям, так і молдаванам²⁷.

У Густинському літописі вказано, що у 1510 р. Менглі-Гірей здійснив похід у Литву під самий Вільнюс та захопив у полон багатьох людей. У тому ж році татари перемогли молдавського воєводу. Під 1511 р. вказано, що Менглі-Гірей рушив на чолі 40 тис. проти волохів (молдаван), але на допомогу Богдану прийшли поляки та угорці, а також у землі кримців вдерлись ногайці і тому хан мусив відступити²⁸.

Саадет-Гірей у своєму листі великому московському князю вказував, що молдавани та волохи це його чабани. Це політична декларація як і свідчення про польського короля як “холопа” хана. Подібні речі колись писали Ахмед та Шейх-Ахмед про великого московського князя Івана III, проте реально російський володар не залежав від хана Великої Орди. Так само Саадет-Гірей видавав бажане за дійсне. Реальної залежності Великого князівства Литовського та Королівства Польського від Кримського Ханства не існувало. Поляки та литовці тільки сплачували дипломатичні подарунки – споминки, коли у скрутних умовах бажали домовитись про мир. Це було не більше ніж контрибуція. Про регулярну контрибуцію у вигляді споминків раніше домовлявся Сигізмунд I Старий з Менглі Гіреєм. Стосовно Молдавії та Волощини, то ситуація не мала суттєво відрізнятись²⁹.

Похід кримських татар та турків у 1538 р. не зафіксований у польських, українських, білорусько-литовських літописах та хроніках. Свідчення про цей похід збереглися головним чином у молдавських, кримсько-татарських та турецьких хроніках. У 1538 р., за свідченнями Халім-Гірея, син Сахіб-Гірея Емін-Гірей брав участь у поході султана на Молдавію. Ремаль Ходжа в “Історії Сахіб-Гірея” вказує на похід самого Сахіб-Гірея проти молдавського господаря Петру Рареша у 1538 р. За свідченнями молдавсько-польської хроніки, молдавський господар спочатку розгромив татар під Штефанештами, але у 1538 р. переможений Сулейманом та Сахіб-Гіреєм був змушений підкоритися османській владі. Григоре Уреке датував вторгнення татар та турків вереснем 1538 р. і вказував, що молдаванам

²⁷ Григоре Уреке, *Op. cit.*, с. 134–137; Б. Черкас, *Україна у політичних відносинах Великого Князівства Литовського з Кримським ханатом (1515–1540 рр.)*, К. 2006, с. 91–102.

²⁸ *Густынская летопись*, ПСРЛ, т. 40, Москва 2003, с. 145.

²⁹ О. Гайворонский, *Повелители двух материков*, том. 1: *Крымские ханы XV–XVI столетий и борьба за наследие Великой Орды*, К.; Бахчисарай 2010, с. 174, 197–198.

допомагали поляки Тарновського. Не виключено, що з того часу господар сплачував данину й татарам. З 1538 р. до кримців перейшов контроль над Бендерами і вони контролювали такі міста: Кишинів, Балта, Дубоссари, Бендери, Кілія, Ізмаїл, Аккерман, Татарбунари. Добруджанські татари ж були під цілковитим османським сюзеренітетом. Можна припустити, що перемога османів над молдаванами не тільки остаточно встановила залежність Молдавського князівства від Османської Імперії, але й мала призвести до остаточного оформлення залежності Молдавського Князівства від Кримського Ханства. Буджак був спільним володінням, а Молдавія могла бути спільним вассалом. Після походу 1538 р. Сахіб-Гірей на тривалий час перемикнувся на походи проти росіян, литовців та черкесів, що може значити тільки те, що Молдавія вже не мала того значення для політики Кримського ханства як раніше і припинила активний спротив кримцям та османам³⁰.

Активні контакти Молдавії з татарським світом обумовили те, що Григоре Уреке склав опис Татарії у своїй хроніці. Було вказано, що це велика країна і Мала Татарія лише невелика з її частин. Вона розташовується між Дніпром та Доном та містить Крим, який молдавани називають Перекоп. Описано, що війна з татарами складна внаслідок здійснюваних татарами набігів і удаваних відступів. Григоре Уреке, що писав у середині XVII ст., вказував на існування орд: Заволзької, Казанської, Ногайської, Тюменської, Шибанської, Хіанської, Казахської, Астраханської, Киргизької та Башкирської. Перелік татарських ханств ймовірно був запозичений ним у Олександра Гваньїні та інших польських хроністів. На момент написання хроніки вже не існувало Тюменської (Сибірського ханства, завойованого росіянами наприкінці XVI ст., у степах під владою калмиків продовжували кочувати Кучумовичі), Заволзької (Великої Орди розгромленої кримцями у 1502 р., залишки якої були розгромлені ногайцями 1514 р.), Астраханської (Астраханського ханства, яке росіяни завоювали у 1556 рр.), Казанської (Казанського ханства, яке росіяни завоювали у 1552 р.), Башкирської (Башкирія стала володінням росіян у XVI ст.), Шибанської (кочові узбеки переселилися до Мавераннахру на початку XVI ст.). Григоре Уреке ж згадав про підкорення росіянами тільки Казані та Астрахані. Ногайську Орду він локалізував на Волзі та Уралі. У його хроніці не відображене

³⁰ Халим Гирав Сулган, *Op. cit.*; В.В. Остапчук, *Хроника Реммалля Хаджи История Сагиб Герей хана как источник по крымско-татарским походам*, *Источниковедение истории Улуса Джучи (Золотой Орды), От Калки до Астрахани, 1223–1502*, Казань 2001, с. 401–402; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества*, с. 125–130; Григоре Уреке, *Op. cit.*, с. 145–151; Ф.А. Грекул, *Op. cit.*, с. 122; Тасин Джемил, *Op. cit.*, с. 68–169; О. Гайворонский, *Op. cit.*, с. 216.

падіння Великої Ногайської Орди під тиском калмиків у 20–40-х рр. XVII ст. Ногайська Орда розпалась на кілька дрібних улусів. Та й хронологія його хроніки була доведена тільки до 1595 р.³¹

Емідіо Д'Асколі повідомляв про те, що господар Богданії (Молдавії) вимушений доставляти татарам 12 бочок меду, при цьому він ніс витрати на їх транспортування³². Марцин Броневський повідомляв про данину грошима, яку отримував хан з Польщі, Московії та Молдавії. Ймовірно тут мовиться про упоминки³³. Шарль де Пейсонель вказував на прибутки хана з Дубосар та Кавшан (Кішинева). Також французький автор повідомляв про данину хану господарів Молдавії та Волощини³⁴.

Халім-Гірей повідомляв, що Газі Гірей II вимагав призначення у Молдавію кримського еміра, проте султанський діван (аналог боярської думи в Росії) та великий візир Сінан-паша не пішли назустріч кримському хану. Насправді ж хан вимагав, щоб правителем Молдавії призначили Аділь-Гірея, сина кримського нуреддіна (третій по значенню титул після хана та калги-султана, повністю титул називався нуреддін-султан, а отримати цей титул як і титул калги міг тільки Гірей) Бахти-Гірея. Це він вважав гідною винагородою за звитяги кримців під час війни Османів проти Габсбургів у Угорщині. Окрім того, кримський хан воював проти волоського господаря Міхая Хороброго, який становив загрозу для Османської Імперії і наприкінці XVI ст. об'єднав у єдину державу Цара Роминяска трьох османських вассалів – князівства Молдавія, Волощина та Трансильванія. Під час зіткнення з військами Міхая Газі-Гірей II був поранений кулею. Волохів також підтримували молдавани воєводи Аарона. Після поразки Міхая Хороброго від османів всі ці три держави знову

³¹ Г.И. Константин, *Первое сообщение о народах Дальнего Востока в румынской литературе*, Народы Азии и Африки, История, экономика, культура 3 (1962). [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus15/Ureche/text.phtml?id=3014>; В.В. Трепавлов, *История Ногайской Орды*, Москва 2002, с. 411–417, 427–434; И. Зайцев, *Между Москвой и Стамбулом...*, с. 102–112; И.В. Зайцев, *Астраханское ханство*, Москва 2004, с. 166–174; М.Г. Худяков, *Очерки по истории Казанского ханства*, Москва 1991, с. 149–163; В.В. Трепавлов, *Сибирский юрт после Ермака: Кучум и Кучумовичи в борьбе за реванш*, Москва 2012, 232 с.

³² Н. Пименов, *Описание Черного Моря и Татарии, составил доминиканец Эммидио Дортелли Д'Асколи, префект Каффы, Татарии и проч. 1634*, ЗООИД 24 (1902). [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XVII/1620-1640/Askoli/frametext.htm>.

³³ И.Г. Шершеневич, *Описание Крыма (Tartariae Descriptio) Мартина Броневского*, ЗООИД 6 (1867). [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XVI/Bronevskij/frametext.htm>.

³⁴ Ш. де Пейсонель, *Записка про Малу Татарію*, Дніпропетровськ 2009, с. 16–17.

стали окремими князівствами та сплачували данину Османам. Встановлення васальної залежності Волощини від кримців, також має датуватись 1538 р. Данина з Молдавії та Волощини була дарунком османського султана кримцям за вірну службу³⁵.

Похід 1470 р. здійснив ширінський бек Мамак, у 1475–1476 р. спільну з османами кампанію кримців проти Молдови здійснив ширінський бек Емінек, який протягом 1470–1471 рр. перебував у полоні у молдаван. Свідчення про загибель ханського сина та загибель внаслідок переправи через Дністер Бати-Гірея є вигадкою польських хроністів. Окрім того похід 1470 р. здійснила не Велика Орда, а кримці. У 1484 р. Менглі-Гірей здійснив великий похід на Молдавію, підтримуючи Османів. Цей похід призвів до втрати молдаванами Аккермана, Кілії та Буджака. Походи 1511–1512 рр. були набігами ханського сина Бати-Гірея на Молдавію. Похід 1517 р. здійснив татарський воєначальник з Буджаку. Його похід на відміну від походів Бати-Гірея був невдалим. Встановлення реальної васальної залежності Молдови від Кримського ханства можна прослідкувати лише від 1538 р., а споминки у якості дипломатичних подарунків кримці почали отримувати з 1492 р.

³⁵ Халим Гирай Султан, *Op. cit.*; О. Гайворонский, *Op. cit.*, с. 353–356.